

Kapitel I

NOTERING AV TONHÖJD

1. Stamtoner

Stamtoner och tonsteg

Västerlandets tonsystem har som grund de sju
h. De utgör en stigande tonföljd som kan spel-

as, a och
der:

Fig. 1. Stamtoner på pianot

Grundläggande tonerna kallas *tonsteg*. Stegen e-f och h-c
De hela stegen delas på pianot upp i två halva genom de
svarta tangenter. På pianot blir det alltså ett halvt tonsteg
som spelas på intilliggande tangenter, oavsett om dessa är vita

När man fortsätter man vidare till höger på vita tangenter, följer en ny serie stamtoner
början på tonen c, sedan ännu en osv. Varje serie av stamtoner kallas en *oktav*
(av lat. *octavus*, åttonde), eftersom man brukar avsluta serien med en åttonde ton,
som samtidigt är den första tonen i nästa oktav.

De olika oktavernas namn framgår av Figur 2, s. 8, vilken visar en pianoklaviatur
(av lat. *clavis*, nyckel, tangent). Oktaven strax till vänster om klaviaturens mitt
kallas *lilla* oktaven. Tonnamnen anges där med *liten* bokstav: c, d osv., och uttalas

tonsteg högre än föregående. Stavelserna på radernas begynnelse-toner fick bli tonstavelser: ut re mi^a fa sol la. Tonstegen är hela utom det mellan mi och fa som är halvt, ovan markerat med en hake. Denna sextonsgrupp kallas *hexakord* (av grek. hex, sex, och khordē, sträng). Tonstegen är desamma som i början av en *durskala* (s. 26). Detta solmisationssystem användes på olika tonhöjder och sägs därför relativt.

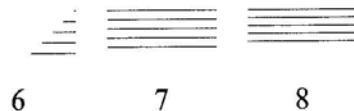
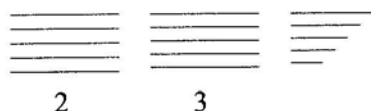
Guidos metod togs upp och kompletterades med ett handtecken för stavelse i det engelska systemet *Tonic sol-fa* från 1850 och i det tyska från c:a 1900. Den tyska varianten kom till stor användning i Sverige där byggts ut till en fullständig durskala med följande mi^a fa so la ti^a do.

2. Notsystem

Notsystem och hjälplinjer

Ett *notsystem* består av fem parallella internationell överenskommelse finns det nr 2-8 är de mest använda:

Enligt in-
höjdmått, av vilka

olika höjdmått

Notsystem
de olika tech
86). Linje

ändas som måttenhet när man beskriver
skaft är exempelvis 3½ mellanrum långt (s.
räkneras nedifrån:

Ex. 2. Notlinjers och mellanrums nummer

i regel ett *nothuvud* (s. 86), dvs. en fylld eller ofylld oval. Ett
ligga på en linje, på ett mellanrum eller närmast under eller över
st:

Ex. 3. Noter på notsystemet

När notsystemet inte räcker till använder man *hjälpelinjer*. Avståndet mellan notsystemet och den första hjälplinjen skall motsvara exakt ett mellanrum, likaså

Ex. 27. Klavernas utveckling a) G-klav b) F-klav c) C-klav

4. Tillfälliga förtecken

Förtecknens namn

Ett *förtecken* före en not inverkar på den tonhöjd som följande:

Korsförtecken	$\sharp$	= ett halvt steg högre
Dubbelkors	$\times$	= två halva steg högre
Beförtecken	$\flat$	= ett halvt steg lägre
Dubbelbe	$\flat\flat$	= två halva steg lägre

Återställningstecken $\natural$ upphäver till exempel dubbelkors och dubbelbe. Förtecken kallas också *kromatiska förtecken* (av lat. *alteratio*, förändring) eller *alterationstecken* (av lat. *alteratio*, förändring). De kan vara högaltererad eller lågaltererad. Också uttrycken *högaltererad* och *lågaltererad* används. En ton som har ett förtecken kallas *förändrad ton*. En kromatiskt förändrad ton kallas *härledd ton* i motsetning till *naturlig ton*.

På några andra

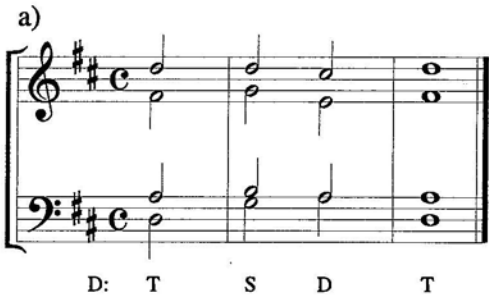
Tyska	Italienska	Franska
Akz.	alterazioni	accidents
$\sharp$	diesis	dièse
$\times$	doppio diesis	double-dièse
$\flat$	bemolle	bémol
$\flat\flat$	doppio bemolle	double-bémol
$\natural$	bequadro	bécarre

De olika förtecknen:

Uppstod då man under medeltiden satte tecknet för tonen b framför alla klinga ett halvt steg lägre än noterat. På motsvarande sätt uppstod tecknet och återställningstecknet, då man satte tecknet för tonen h framför alla klinga ett halvt steg högre än noterat. Se *Tonnamnens ursprung*.

Hur förtecknen skrivs

Korsförtecken skrivs som två vertikala parallella linjer, $\frac{2}{3}$ mellanrum höga och med $\frac{1}{2}$ mellanrums avstånd. Se Ex. 28. Den vänstra linjens lägsta punkt ligger 1 mellanrum lägre än nothuvudets lägsta punkt. Den högra linjens högsta punkt

a)

b)

Ex. 131. Kadenser a) D-dur b) g-moll harmonis'

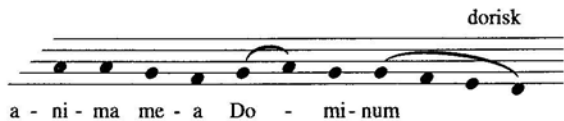
11. Kyrkotonarter

Kyrkotonarternas ursprung

Kyrkotonarter, kyrkotoner eller *modi* (lat. *modus*) som dominerade musiken i och utanför kyrk

Dessa skalor fastställdes inom den 600-talet. De fick namn efter påven Gregorius I, † 604. Texten var på latin och mest prosa. Rytmen följde i stort sett talets rytm och angavs därför tydligt. Melodin höll sig ofta kring en ton och slutade ofta med en melism. Vissa sånger var sällan större än en vers.

de skalor 600-talet. I sången, som var enstämig. Rytmen följde i stort sett talets rytm. Melodin höll sig ofta kring en ton. Fraserna började och slutade ofta med en melism (s. 42) var vanligast. Omfånget

Ex. 132. Magnificat

Asmatiska:

Ex. 133. Alleluia

Toner med obestämda tidvärden anges i nutida notering ofta med fyllda not-huvuden utan notskaft som i de två exemplen ovan.

Ex. 200. F. Schubert, *Impromptu*, Op. 142 nr 2

Om notskaftens längd vid flaggor och balkar se s. 92-95.

Notskaftets riktning

I enstämig notering riktas notskaftet *uppåt* då lanrummet eller lägre, och *nedåt* då noten ligger p².

Ex. 201. a) Notskaftens
b) F. Schubert, *Impromptu*

Då noter är förenade med balk, riktas notskaftet *uppåt* det nothuvud som ligger *längst*.

a) (*Allegro fuocoso*)

Violin I

ans notskaftens riktning av de pilarna i Ex. 202a) b) c).

c) (*Allegro assai*)

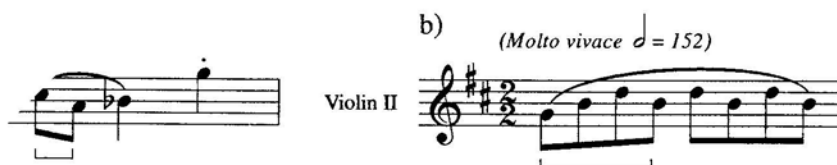

Violoncell

Orkester a) b) sats I c) sats II

Det lägsta nothuvudet *lika långt* från tredje linjen, riktas

Ex. 203. S. Prokofjev, *Symfoni nr 1* a) sats I b) sats IV

Vid *samklanger* gäller samma regler beträffande notskaftens riktning som vid noter förenade med balk. I Ex. 204a) anger pilarna de nothuvuden som ligger *längst* från tredje linjen i respektive ackord. I Ex. 204b) anger pilarna samklanger där högsta och lägsta nothuvud ligger *lika långt* från tredje linjen.

Balk och taktstruktur

Med *pulsgrupp* menas ett antal pulsslag, vanligen två eller tre, som utgör en grupp inom en takt (s. 134). En pulsgrupps noter kan sammanbindas med en eller flera balkar, om *pulsslaget* noteras med fjärdedelsnot eller kortare not och om $v\frac{7}{8}$ pulsslag är delat i två lika tidsvärden. I Ex. 233 a) b) noteras pulsslag⁴ fjärdedelsnot:

a) *(Allegro)* Violin solo I b) *(Allegro vivace)* Piano solo

Ex. 233 a) G. F. Händel, *Water Music* F-
b) R. Schumann, *Pianokonsert* Op. 5⁴

I följande exempel noteras pulsslaget med

(Andante cor)
Flöjt

Ex. 234 r ts II

Pulsgruppens noter¹
rytm (s. 108-112):

..så om pulsslagen har punkterad

a) *Allegro c'*
Klarinett I i A

b) *(Andante con moto)*
Oboe I

a) *Symfoni nr 3, sats I* b) *Symfoni nr 8, sats II*

es med åttondelsnot eller kortare not, kan pulsgruppen förenas
..ågot mer varierande rytmiska figurer ingår:

(Allegro assai)
Violin solo

Ex. 236. J. S. Bach, *Violinkonsert* E-dur, sats III

spiritoso, con spirito livfullt, spiritueellt
espressivo, espr., con espressione uttrycksfullt

affettuoso, sentito med känsla
sensibile känsligt

intimo inre, intim
innocente oskuldskraft
religioso religiöst

eguale, egualmente likformigt, på samma sätt
spianato utjämnat, utan kontraster
netto rent, exakt
distinto distinkt, tydligt
deciso, determinato, risoluto bestämt
deliberato beslutsamt
marcato markerat
forza kraft
vigoroso kraftfullt
energico energiskt, kraftfullt

duramente hårt
pesante tungt
gravità tyngd

strascinando, trascinando
stentando, stentato ansträngt

semplice enkelt
sciolto otvungen
aperto öppet

fresco
intr

prorrot
asat
pprörrot, larmande

ate, violento våldsamt
pestoso stormande
furia raseri, ursinne
furiioso rasande, ursinnigt
abbandonatamente, con abbandono
 ohämmat, fritt
barbaro barbariskt
erico hjältemodigt
nobile ädelt
fiero stolt

festivo festligt
brillante glansfullt
grandezza storhet, värdighet
grandioso storartat, storslaget
maestoso majestätiskt
fastoso, pomposo praktfullt, pompos

gioia glädje
gaio glatt
lieto glädjefyllt
giubiloso jublande

placido, sereno
lene, leno
morbido
pastor
d

agligt

ntilmente vänligt
älskvärt

gando smickrande, lockande
moroso kärleksfullt, ömt
teneramente, con tenerezza ömt
accarezzevole, carezzando, carezzevole
 smekande

devoto, con devozione hängivet
languendo trånande
con brio livfullt, eldigt
patetico patetiskt, lidelsefullt
appassionato, passionato lidelsefullt
con calore med värme, med glöd
focoso, con fuoco eldigt
ardente glödande, eldigt

inquieto oroligt
angoscioso, timoroso ängsligt

afflitto sorgset, bedrövat
dolore, duolo sorg, smärta
dolendo, dolente, doloroso smärtsamt,
 bedrövat
luttuoso, mesto, tristo sorgset
lugubre dystert, sorgligt
addolorato smärtefullt
malinconia svärmod

Vid *samklanger*, noterade med gemensamt notskrift, gäller en legatobåge för alla noter i samklangererna:

Ex. 427. R. Schumann, *Album für die Jugend*, Op. 68 n°

Vid notering med *skilda notskrift* på ett system skrivs ler i överstämman och under noterna i understämman. När balk, börjar och slutar legatobågen rakt över respektive och slut. Se Ex. 428 a). När balk saknas, börjar och slutar ändrar. Vid två noter skrivs dock bågen nära no

a) (*Andante con moto*)

Klarinett I, II i A

Ex. 428.

nr 9, sats II

Legatissimo (it. legato som möjligt)

Ett extremt följande toner dämpar resultat

att tonerna skall spelas så mycket

en ton hålls ut något efter det att den används på piano vid s.k. *pedalväxling* med a). Samma slag av *legatissimo* kan också bli ening i en sats för flera instrument. Se Ex. 429 b).

a)

Ex. 429. a) F. Chopin, *Prélude*, Op. 28 nr 2 b) J. Sibelius, *Symfoni nr 4*, sats I

b) (*Tempo molto moderato, quasi adagio*)

Kontrabas
con sord.

Non legato (it., ej bundet) innebär att det skall vara uppehåll mellan tonerna. Upphållet kan vara så kort som det som automatiskt uppstår då man byter stråkriktning på ett stråkinstrument (s. 240). Det kan också vara så långt att utförandet blir *staccato* (s. 169).

7. Ornamentik

Ornamentik, definition

Ornamentik är läran om *ornament* (av lat. *ornamentum*, prydnad), dvs. melodisk utsirning. Ornament har ofta uppstått vid improvisation och sedan till formuler, som angetts med särskilda tecken i notbilden. Detta gäller under *barocken* (ca 1580-1750) och *wienklassicismen* (ca 1780-1820). *Ornamentiken* (1800-talet) skrevs ornamenten allt oftare ut med vanliga tecken för ornament används dock än i dag, exempelvis teckrentecknen hade under olika tider och i olika länder högst Endast de mest använda tecknen har här tagits med.

Barockens ornament

Barockens *förslag* består av en eller flera *förslags*. Förslaget skrivs till vänster om det ackord som det förslaget vanligen bildar dissonans till. Förslagets längd är ca $2\frac{1}{2}$ mellanrum. Förslaget utanför taktens tidsomfång. Förslaget

Långt förslag eller *apporo* avstånd från huvudtoner börjar:

Huvudton. Det skrivs anhängar med ackordet. Notskaffet värde som ligger legato. Se Ex. 442. I regel av en ton på sekundhuvudtonen enligt noteringen

Oboe d'amore
Violin

2 J. S. Bach, *Juloratorium*, del I nr 4. 1734.

Längden framgår ofta, men inte alltid, av dess noterade värde. Längden är hälften av huvudnotens värde då detta är tvådelat, och två tredjedelar delat. Se Ex. 443 a).

Huvudtonen anges genom två noter som är förenade med bindebåge, hålls i regel ut till den andra noten inom bindebågen. Se Ex. 443 b).

Taktartssignatur (s. 135) skrivs på båda systemen i styckets början och vid taktartsväxling inuti stycket (s. 140):

Ex. 567. B. Bartók, *Mikrokosmos, de'*

I nyare musik skrivs ofta taktartssignatur och med större siffror:

Ex. 568. R. Schumann, *Rem pianostycken, Op. 23 nr 5*

Or se s. 121-122. Noter på samma taktdel skall stå på olika notsystem. Undantag från denna regel gäller noter vid *stäm korsning* (s. 88) samt i regel noter vid *stäm korsning* (s. 89-92). Undantag vid *enstämmig notering* se s. 120-121, om *artikulation* och *ornamentik* s. 171.

Enstämning (s. 89) noteras ofta en ton som skall hållas ut efter den följande. Se det övre systemet i Ex. 569:

Ex. 569. F. Chopin, *Berceuse, Op. 57*

To His Highness the Prince Karl Lichnowsky
Symphony No.2

I.

L. van Beethoven, Op. 37
1770-1827

Adagio molto (♩ = 84)

zu 2

2 Flauti

2 Oboi

2 Clarinetti in A

2 Fagotti

2 Corni in D

2 Trombe in D

Timpani in D-A

Violino I

Violino II

www.gehrmans.se

Ex. 617. L. v. Beethoven, Symfoni nr 2, sats I

På den första partitursidan noteras alla stämmor som finns med i verket, även sådana som pauserar i början. Till vänster om varje system skrivs instrumentets eller röstens hela namn. För transponerande instrument (s. 203) anges också stämningen, t.ex. Corno in D. I barock och wienklassisk musik är språket i regel italienska, i senare tiders musik ofta något annat språk.

7. Spelstämmors utformning

Format, förtext, notstorlek

Stämmor för orkester- och kammarmusik som man skall spela efter skrivna på notblad i A4- eller närliggande format (s. 6) och med 10 e-system per sida. För mera omfattande stämmor använder man dubbla blad, v antalet sidor blir 4, 8, 12 osv.

Varje sats bör helst uppta en *sida* eller ett *uppslag*. Ibland kan lämpligt att börja den första satsen på sidan 2 i stämhäftet.

Ovanför början av varje sats bör man lämna gott om utrymme för den första satsen skrivs samma text som i *partituret* (s. 6) eller till vänster skrivs dessutom *stämmans namn* m tryckta noter är det första systemet något indraget i handskrivna noter:

Violino

Bearbeitet von
André Gertler

Sonatin

Allegretto (♩ = 86)

Dur

Béla Bartók

en spelstämma för violin

Noter ska vara stora, eftersom avståndet mellan musiker och noter är stort för dem som spelar trombon, kontrabas eller slagverk. I satsen ska skrivas tätare och i långsamma satser glesare. Tätheten ska vara ungefär densamma (s. 121). För att uppnå detta kan man motiverat att skriva de båda hälfterna i en tvådelad eller dubbel system.

Repristecken

Repristecken bör inte stå rakt under varandra på två närliggande system, eftersom det kan verka förvillande för den som spelar. Det är bättre att skriva dem med viss förskjutning, exempelvis på följande sätt:

